

ДАВИДЕНКО С. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.1

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОЛОЖЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

У статті досліджено специфіку правового регулювання процесуального статусу потерпілого при застосуванні, зміні та скасуванні запобіжних заходів. Сформульовано обґрунтовані пропозиції та рекомендації з удосконалення нормативної регламентації окреслених положень даного правового інституту.

Ключові слова: процесуальне положення потерпілого, застосування, зміна та скасування запобіжних заходів.

В статье исследована специфика правового регулирования процессуального статуса потерпевшего при применении, изменении и отмене мер пресечения. Сформулированы обоснованные предложения и рекомендации по усовершенствованию нормативной регламентации указанных положений данного правового института.

Ключевые слова: процессуальное положение потерпевшего, применение, изменение и отмена мер пресечения.

In the article the specific of the legal adjusting of judicial status of victim is investigational at application, change and abolition of measures of caution. Reasonable suggestions and recommendations are set forth from perfection of normative regulation of the outlined positions of this legal institute.

Key words: judicial position of victim, application, change and abolition of measures of caution.

Конституція України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і загальну спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (частини 1, 5 ст. 55 Конституції України). Вказані нормативні положення означають, що особа, яка постраждала від протиправного діяння, має право на судовий захист своїх прав, свобод і законних інтересів не тільки в суді, а і в досудовому провадженні.

В умовах побудови демократичної, соціальної, правової держави України актуальною для науки кримінального процесу і правозастосовної практики є проблема забезпечення та захисту прав потерпілого в кримінальному судочинстві, процесуальний статус якого за чинним законодавством значно менш досконалий, ніж підозрюваного, обвинуваченого. При проведенні судово-правової реформи, а також у зв'язку з прийняттям нового Кримінального

процесуального кодексу України особливої актуальності набувають питання створення надійної системи гарантій прав людини з метою своєчасного забезпечення її права на доступ до правосуддя та судовий захист, розширення і зміцнення правового статусу постраждалої від кримінального правопорушення особи, вдосконалення процесуального механізму реалізації прав потерпілим. Із цього випливає, що діюче кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати не лише дотримання прав потерпілого, а і його активність під час досудового розслідування, судового розгляду та при здійсненні проваджень з перегляду судових рішень при з'ясуванні обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. На ефективне поновлення прав та законних інтересів осіб, постраждалих від кримінальних правопорушень, орієнтують і сучасні міжнародні документи. Це зумовлює необхідність докорінного реформування вітчизняного законодавства з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів у галузі прав людини.

Проблема вдосконалення процесуального статусу потерпілої від злочину особи неодноразово була предметом дослідження наукових праць та публікацій видатних вчених і практиків дореволюційного періоду: С.В. Вікторського, М.В. Духовського, А.Ф. Коні, П.І. Люблінського, Н.Н. Полянського, А.К. Резона, Н.Н. Розіна, В.К. Случевського, Н.С. Таганцева, Д.Г. Тальберга, Л.Я. Таубера, І.Я. Фойницького та інших. Вагомий внесок у розробку питань, пов'язаних з особливостями процесуального положення потерпілого, зробили такі відомі науковці, як: С.А. Альперт, В.П. Божьєв, Л.В. Брусніцин, В.В. Вандишев, Б.Л. Ващук, І.М. Гальперин, Л.В. Головкин, М.І. Гошовський, Ю.О. Гурджі, К.Ф. Гуценко, В.О. Дубрівний, О.М. Ерделевський, С.І. Кат'яло, Л.Д. Кокорев, В.О. Коновалова, О.П. Кучинська, В.З. Лукашевич, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, Л.Л. Нескороджена, В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, Г.Д. Побігайло, І.І. Потеружа, Т.І. Присяжнюк, В.М. Савінов, В.М. Савицький, М.В. Сенаторов, М.В. Сіроткіна, Е.Л. Сидоренко, Ю.І. Стецовський, М.С. Строгович, Л.В. Франк, Л.І. Шаповалова, С.І. Шимон, С.П. Щерба, В.П. Шибіко, С.В. Юношев, В.Є. Юрченко, В.М. Юрчишин та інші фахівці з різних галузей знань.

Відаючи належне значущості проведених наукових досліджень, необхідно визнати, що на сьогодні не склалося єдності думок відносно положення потерпілого як учасника кримінального провадження, в тому числі в процесі здійснення ним доказової діяльності. Проблема участі потерпілого як специфічного суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин повною мірою не вирішена, що в сучасних реаліях набуває важливого теоретичного та практичного значення. Вищенаведене свідчить про надзвичайну актуальність поставлених питань і першочергову необхідність вдосконалення норм, які регламентують особливості процесуального положення потерпілого як учасника різних етапів кримінального провадження, що і є **метою даної статті**.

Передбачені статтею 56 КПК права потерпілого покликані забезпечити його активну участь на всіх стадіях кримінального провадження. Вони можуть бути поділені на такі групи: 1) права, які мають загальний характер і якими він наділяється протягом усього кримінального провадження (ч. 1 та ч. 4 ст. 56 КПК); 2) права, які він має під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 56 КПК); 3) права, які він має під час судового провадження в будь-якій інстанції (ч. 3 ст. 56 КПК). Окреслений перелік прав потерпілого не є вичерпним, адже, по-перше, права останнього конкретизовано та деталізовано в багатьох статтях КПК; по-друге, потерпілому або його законному представнику чи представнику надається право користуватися іншими, передбаченими не лише кримінальним процесуальним законом, а й іншими актами законодавства України правами.

Особливості нормативної регламентації процесуального положення потерпілого в кримінальному провадженні вказують на те, що потерпілий є самостійним суб'єктом кримінального процесуального доказування з власною правовою позицією. Згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК, віднесені до сторони обвинувачення (зокрема, у разі зміни прокурором обвинувачення в суді (ст. 338 КПК); при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення (ст. 340 КПК). Це правило застосовується і при здійсненні кримінального провадження у

формі приватного обвинувачення (глава 36 КПК). У таких випадках обов'язок доказування обставин, які передбачені статтею 91 КПК і підлягають встановленню та дослідженню в кожному кримінальному провадженні, покладається на потерпілого (ч. 1 ст. 92 КПК). Отже, потерпілий, будучи самостійним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності, зокрема доказування, має реальну можливість стати самостійним суб'єктом обвинувачення в судовому провадженні у першій інстанції. Вбачається, що такий погляд на потерпілого значно посилює змагальні начала не тільки в судовому провадженні, а й під час досудового розслідування. У зв'язку з викладеним вище вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі положення КПК, які потребують суттєвого доповнення через необхідність вдосконалення процесуального статусу потерпілого, адже обсяг наданих йому прав є явно недостатнім для здійснення ним ефективного захисту своїх прав, свобод і законних інтересів і фактично позбавляє його можливості активно впливати на процес розслідування, розгляду та вирішення кримінального провадження.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 56 КПК потерпілий протягом кримінального провадження має право за наявності відповідних підстав на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла. Порядок реалізації права передбачено Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. Відповідно до ст. 20 цього Закону підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки зазначених осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. Вказані фактичні дані можуть бути встановлені як із достовірністю, так і в імовірній формі [1, с. 285].

Так, на думку О. І. Тищенко, під загрозою або погрозою слід розуміти виражений словами, письмово, певними діями чи в інший спосіб намір заподіяти будь-яку шкоду конкретній особі. Практично важливими є такі ознаки погрози (загрози), як її наявність і реальність. Наявність погрози означає, що вона існує в об'єктивній дійсності, а не є наслідком уяви особи. Реальність погрози – це здатність особи переконати інших у можливості її здійснення. При вирішенні питання про реальність існуючої загрози слід враховувати такі критерії: а) суб'єктивний (особливість сприйняття погрози потерпілим); б) об'єктивний (спосіб та інтенсивність вираження загрози, особу та поведінку підозрюваного, обвинуваченого, характер стосунків між ним і потерпілим) [2, с. 45]. Отже, загроза має сприйматися особою однозначно відповідно до її фактичного змісту як цілком здійснення [3, с. 142].

Оскільки встановлення такої обставини, як застосування погроз на адресу потерпілого, в тому числі наявність у матеріалах кримінального провадження фактичних даних, які вказують на реальність цих загроз, свідчить про необхідність застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [2, с. 46], вважаємо, що існує нагальна потреба у наданні потерпілому права брати участь у судових засіданнях, в яких розглядається і вирішується питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про продовження строку його дії, а також права наводити свої доводи в обґрунтування перерахованих у законі підстав, умов і обставин для застосування цього заходу з метою доказування факту реальності існуючої загрози, яка надходить від підозрюваного, обвинуваченого або їх оточення.

Зважаючи на те, що державні органи та посадові особи, які уповноважені на здійснення кримінального провадження, повинні виходити лише з того, наскільки реально потерпілий сприймає й оцінює такі загрози, в літературі вказується на необхідність законодавчого закріплення за потерпілим права подавати докази, що свідчать про наявний чи можливий протиправний вплив на нього у зв'язку зі сприянням кримінальному провадженню, а також давати пояснення та показання по цих фактах [4, с. 178]. Зокрема, задля запобігання пасивності потерпілого як учасника кримінальної процесуальної діяльності Н. Б. Федорчук, наголошуючи на несправедливому «ігноруванні жертви в процесі (яка зазнає первинної та повторної віктимізації)», говорить про доцільність «підвищення її значимості з метою подолання дистанціювання з органами кримінальної юстиції та налагодження широкої співпраці з ними» [5, с. 8].

Детальний аналіз правових положень міжнародних документів дозволяє констатувати наявність загальної тенденції щодо необхідності врахування позиції потерпілих при обранні запобіжних заходів. Згідно з п. 1.4 Мінімальних стандартних правил ООН щодо заходів, не пов'язаних із позбавленням волі (Токійських правил), прийнятих Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р., при застосуванні Правил держави-члени прагнуть забезпечувати належне співвідношення між правами окремих правопорушників, правами жертв та інтересами суспільства щодо громадської безпеки і попередження злочинності. В якості однієї з правових гарантій передбачено, що вибір заходу, не пов'язаного з тюремним ув'язненням, ґрунтується на оцінці встановлених критеріїв стосовно як характеру і ступеня тяжкості правопорушення, так і особи, біографії правопорушника, мети вироку і прав жертв (п. 3.2).

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК потерпілий має право знати сутність підозри й обвинувачення, а також бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів. З метою реалізації наданих прав статтею 221 КПК передбачена процедура ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, яка встановлює, що слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням потерпілого надати йому матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Під час ознайомлення з матеріалами потерпілий вправі робити необхідні виписки та копії. У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за доцільне надати потерпілому право на підставі заявленого ним клопотання знайомитися в тому числі з матеріалами, що підтверджують законність і обґрунтованість затримання особи; з матеріалами, якими обґрунтовується необхідність застосування, зміни або скасування запобіжних заходів, а також продовження строків їх дії, безумовно, з дотриманням вимог ст. 221 КПК, адже вказані матеріали кримінального провадження безпосередньо стосуються вчиненого щодо потерпілого кримінального правопорушення. Ознайомлення з такими матеріалами слід процесуально оформити відповідним протоколом, в якому мають бути зазначені подані потерпілим заяви, клопотання тощо.

Клопотання прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. Клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту: а) фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого; або б) надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі; чи в) подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду клопотання про зміну запобіжного заходу. Процедура забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування щодо неї запобіжного заходу передбачає, що слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик. За загальним правилом, розгляд клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника (ч. 1 ст. 193, ст. 200, 201 КПК).

Вважається, що про день, час і місце розгляду клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу слідчий суддя, суд має повідомити потерпілого або його представника чи законного представника. Якщо зазначені учасники кримінального провадження заявили клопотання про свою участь у розгляді та вирішенні питання про застосування або зміну запобіжного заходу, слідчий суддя, суд зобов'язаний вжити необхідних заходів, спрямованих на забезпечення можливості своєчасного прибуття та особистої участі в судовому засіданні. Відсутність цих учасників без поважних причин або неповідомлення ними при причини не-

прибуття не є перешкодою для розгляду клопотання. Запропоноване нововведення може бути застосоване і при вирішенні питання про направлення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, до медичного закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу предметом дослідження виступають ті ризики й обставини, які мають бути враховані та з якими закон пов'язує можливість обрання конкретного запобіжного заходу (статті 177, 178 КПК). При цьому слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, які передбачені ст. 177 КПК і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч. 1 ст. 194 КПК).

Зважаючи на те, що, по-перше, розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу базується на засаді змагальності сторін кримінального провадження, яка передбачає в тому числі рівність процесуальних прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, тощо; і, по-друге, за клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу (ч. 4 ст. 193 КПК), вважаємо за доцільне законодавчо передбачити для потерпілого можливість під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу самостійно або за допомогою представника чи законного представника обстоювати власну правову позицію, права, свободи і законні інтереси засобами, визначеними КПК, з метою доказування тих обставин, які мають значення для обрання щодо підозрюваного, обвинуваченого конкретного запобіжного заходу. Реалізації та гарантуванню цієї можливості буде сприяти надання потерпілому права збирати і подавати матеріали, які містять фактичні дані, що вказують на наявність одного чи декількох ризиків; представляти докази, які доводять існування обставин, що свідчать про неможливість застосувати інший, більш м'який, запобіжний захід для запобігання певним ризикам; висловлювати свої заперечення на подане слідчим або прокурором клопотання; обґрунтовувати позицію достатніми даними, що підтверджують його доводи про необхідність обрання саме цього запобіжного заходу, тимчасової ізоляції конкретної особи від суспільства, та переконувати слідчого суддю, суд у неможливості забезпечення її належної поведінки в інший спосіб.

Відповідно до ст. 177 КПК метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити вищевказані дії. Отже, фактичні дані, які свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну потерпілого, членів його сім'ї та близьких родичів, або випадки, коли шляхом погроз, інших протиправних дій щодо останніх робляться спроби вплинути на потерпілого, є не лише підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки щодо зазначених осіб, а й одним із ризиків, передбачених КПК, оскільки, негативно впливаючи на поведінку потерпілого, логічно належать до інших способів перешкоджання кримінальному провадженню та встановленню об'єктивної істини, а отже, є й окремою підставою для застосування відповідного запобіжного заходу.

Згідно з ч. 5 ст. 196 КПК копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення. Крім цього, статтею 194 КПК передбачена можливість прийняття слідчим суддею, судом рішення про відмову в застосуванні запобіжного заходу. Процедура оскарження ухвал слідчого судді під час судового розслідування визначена статтями 309 та 310 КПК. Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції протягом п'яти днів з дня її оголошення (ст. 395 КПК). Передбачаючи для потерпілого або його представника чи законного представника можливість брати участь у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, вважаємо, що копія винесеної ухвали про застосування запобіжного заходу чи про відмову в цьому за клопотанням вказаних учасників провадження повинна бути вручена або направлена їм з метою реалізації права на оскарження прийнятого рішення.

Аналізуючи особливості процесуального положення потерпілого під час здійснення досліджуваних процедур, логічно буде розглянути можливість потерпілого брати участь у розгляді клопотання про продовження строку тримання особи під вартою, оскільки останній проводиться за правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. У зв'язку з цим у судовому засіданні при розгляді даного клопотання потерпілому або його представнику чи законному представнику для активного обстоювання прав, свобод і законних інтересів повинна бути забезпечена реальна можливість доводити наявність підстав для продовження строку дії цього запобіжного заходу і відсутність підстав для його скасування чи зміни; вказувати на конкретні обставини, які виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою (ст. 199 КПК); подавати відповідні докази, що, на його думку, підтверджують існування таких обставин та обґрунтовують необхідність збереження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За результатами розгляду клопотання про продовження строку тримання особи під вартою слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про продовження строку тримання під вартою або про відмову в його продовженні. Остання може бути оскаржена в порядку, передбаченому § 2 глави 26 КПК.

При цьому копія ухвали про продовження строку тримання під вартою чи про відмову в цьому за клопотанням потерпілого або його представника чи законного представника має бути вручена або направлена вказаним учасникам з метою реалізації ними права на оскарження винесеного рішення.

Статтею 422 КПК визначено загальний порядок перевірки судом апеляційної інстанції ухвал слідчого судді, в тому числі про застосування окремих запобіжних заходів, продовження строків їх дії або про відмову в цьому. За встановленими законом правилами, суддя-доповідач, отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, невідкладно витребує із суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду. При цьому апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції. На нашу думку, до «інших заінтересованих осіб» повинен належати потерпілий або його представник чи законний представник, які вправі знати про факт подання апеляційної скарги на постановлену ухвалу слідчого судді іншими учасниками процесу, в тому числі підозрюваним, обвинуваченим, його законним представником або захисником. Це стане гарантією судового захисту наданих потерпілому прав, оскільки останній не лише позбавлений можливості навести доводи щодо доцільності зміни застосованого до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, але навіть не повідомляється про факт звільнення такої особи з-під варті [6, с. 39].

При розгляді апеляційної скарги на ухвалу про застосування запобіжного заходу, продовження строку його дії або про відмову в цьому необхідно враховувати позицію потерпілого, представника чи законного представника. Із цією метою останнім слід, зокрема, забезпечити можливість висловити свою думку щодо допустимості звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варті, надати право ставити перед судом апеляційної інстанції питання про зміну цього запобіжного заходу, а також оскаржити ухвалу слідчого судді, суду про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. При оскарженні даної

ухвали потерпілому має бути забезпечене право доводити наявність у діянні підозрюваного, обвинуваченого складу іншого кримінального правопорушення або іншої кримінальної правової кваліфікації діяння, а також факт вчинення даного кримінального правопорушення іншою особою/особами і те, що не всі з них притягнуті до кримінальної відповідальності, спростовуючи тим самим позицію слідчого, прокурора, й обстоювати власну процесуальну позицію, обґрунтовуючи її поданими доказами. Безпосереднім наслідком вказаних дій може стати обрання апеляційним судом іншого запобіжного заходу, що найбільше задовольняє інтересам потерпілого. Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають (ч. 4 ст. 424 КПК).

Закріплення законодавцем у чинному КПК права потерпілого знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК), не передбачає чіткого процесуального механізму його реалізації. У зв'язку з тим, що названі інститути зачіпають права та інтереси не лише підозрюваного, обвинуваченого, а й потерпілого, вважаємо, що останній має бути повідомлений про затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому потерпілому доцільно надати право брати участь у розгляді слідчим суддею, судом скарг затриманих щодо перевірки обґрунтованості їх затримання, можливість подати до суду не-обхідні, на його думку, матеріали з метою доведення законності підстав для затримання цієї особи, а також оскаржити судові рішення, на підставі якого у випадках, визначених КПК, затримана особа підлягає звільненню. Констатуємо вищевикладене, вважаємо логічним і правильним передбачити в діючому кримінальному процесуальному законі окремо право потерпілого на отримання копій ухвал слідчого судді, суду про застосування, зміну чи скасування запобіжних заходів, вичерпний перелік яких встановлено у ст. 176 КПК, у тому числі про продовження строку дії деяких із них або про відмову в цьому.

Аналізуючи особливості нормативної регламентації процесуального положення потерпілого у вітчизняному кримінальному провадженні, а також з метою проведення відповідного порівняльно-правового дослідження слід звернути увагу на статус жертв злочинів за законодавством США, за яким потерпілий не є самостійним учасником кримінального судочинства, а виступає в якості основного свідка обвинувачення [7, с. 133]. Конституція США (зокрема, поправка про права жертв злочинів), Закон США «Про захист потерпілих і свідків» (1982 р.), який є складовою частиною Зводу законів США (а саме, розділ 18, параграфи 1512-1515, 3663, 3664, 14071, 37711 зі змінами, внесеними Законом США «Про правосуддя для всіх» (2004 р.)), законодавство деяких штатів США закріплюють такі права жертви злочину: а) бути своєчасно повідомленою про всі відкриті судові розгляди, які стосуються вчиненого щодо неї злочину, про затримання, арешт, звільнення обвинуваченого під заставу, з-під варти (до підтвердження отримання нею повідомлення) та будь-якого іншого звільнення, а також втечу обвинуваченого та його місцезнаходження [7, с. 33, 37, 76, 111, 117]; б) брати участь, висловлювати свою думку та бути розумно вислуханою в судових засіданнях при вирішенні питань про звільнення обвинуваченого з-під варти та будь-якого іншого звільнення [7, с. 109, 121, 125–126]. У тих випадках, коли жертва злочину позбавляється будь-якого з прав, передбачених розділом 18 Зводу законів США, обставини, що стали причиною цього, мають бути детально викладені в письмовій формі відповідною посадовою особою. Жертва злочину вправі оскаржити відмову в наданні їй визначених Зводом законів прав. При відмові в наданні потерпілому будь-якого з цих прав він вправі звернутися з відповідною скаргою до апеляційного суду, який повинен її розглянути протягом 72 годин після подання і може зобов'язати суд нижчестоящої інстанції виконати вимогу потерпілого, а причини цього викладаються в письмовому рішенні [7, с. 48–49].

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок про те, що одним із пріоритетних напрямів докорінної перебудови галузі кримінального процесуального права має стати посилення ролі потерпілого як самостійного учасника кримінального провадження. У робо-

ті сформульовано пропозиції та рекомендації, спрямовані на оптимізацію та вдосконалення нормативного регулювання процесуального положення потерпілого при застосуванні, зміні та скасуванні запобіжних заходів. Неповнота правової регламентації цієї сфери діяльності потребує якісно нових підходів та внесення кардинальних змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України, що може бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Брусницын, Л. В. Обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: российский, зарубежный и международный опыт XX века (процессуальное исследование) [Текст] / Л. В. Брусницын. – М. : ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. – 400 с.
2. Тищенко, О. І. Запобіжний захід у вигляді взяття під варту: проблеми обрання та оскарження в досудовому провадженні по кримінальній справі [Текст] : монографія / О. І. Тищенко. – Харків : «Фінн», 2008. – 176 с.
3. Щерба, С. П. Охрана прав беспомощных потерпевших по уголовным делам [Текст] : пособие / С. П. Щерба, О. А. Зайцев, Т. Е. Сарсенбаев; под ред. докт. юрид. наук, проф. С. П. Щербы. – М. : ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. – 200 с.
4. Епихин, А. Ю. Обеспечение безопасности личности в уголовном судопроизводстве [Текст] / А. Ю. Епихин. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 331 с.
5. Федорчук, Н. Б. Захист прав та законних інтересів потерпілого від злочину в кримінальному судочинстві англо-американської системи права [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. Б. Федорчук. – Київ, 2007. – 20 с.
6. Безнасюк, А. Государственная защита лиц, содействующих уголовному судопроизводству (зарубежный опыт, отечественные проблемы) [Текст] / А. Безнасюк, А. Абабков // Рос. юстиция. – 1997. – № 8. – С. 38–40.
7. Кухта, К. И. Правовой статус жертвы преступления (потерпевшего) в уголовном процессе США [Текст] / К. И. Кухта, В. Н. Махов. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2008. – 216 с.

